

34 De betekenis van consistentie in verklaringen

Annelies Vredevelt & Sophie van der Zee

Op 9 april 2014 werd Oscar Pistorius in het Hooggerechtshof in Pretoria aan de tand gevoeld over zijn verklaring over de nacht waarin hij zijn vriendin, Reeva Steenkamp, door de deur van de badkamer heen doodschoot. Pistorius claimde dat hij per ongeluk op haar had geschoten, omdat hij dacht dat er een inbreker in de badkamer was. Tijdens de zitting hamerde de officier van justitie op een inconsistentie in Pistorius' verklaringen: Pistorius had namelijk in februari 2013 verklaard dat hij één ventilator van het balkon naar binnen had gedragen vlak voordat hij een geluid in de badkamer hoorde, terwijl hij in april 2014 had verklaard dat hij twee ventilators naar binnen had gedragen. Toen Pistorius tijdens de zitting zei dat die inconsistentie niet zo belangrijk was, antwoordde de officier van justitie: 'Het is niet onbelangrijk, meneer Pistorius. Het zal laten zien dat u liegt.'¹ Die uitspraak illustreert een wijdverspreid geloof dat inconsistentie een teken is van liegen.² Het wijzen op inconsistenties in verklaringen is dan ook een populaire tactiek in de rechtszaal om het verhaal van een verdachte of getuige onderuit te halen.³ In dit hoofdstuk bespreken we de vraag of inconsistenties in verklaringen erop wijzen dat iemand liegt.

Voordat we bespreken hoe inconsistentie samenhangt met liegen, moeten we eerst verduidelijken wat we verstaan onder liegen.⁴ Het verschaffen van onware informatie wordt alleen beschouwd als liegen indien de verdachte 'opzettelijk en zonder waarschuwing een onjuiste veronderstelling creëert die hij/zij op dat moment als onwaar beschouwt'.⁵ In experimenteel onderzoek wordt de term 'leugenaar' meestal gebruikt voor proefpersonen die zijn geïnstrueerd om niet de waarheid te vertellen. De onderzoekers vergelijken de verklaringen van leugenaars met de verklaringen van 'waarheidssprekers', oftewel proefpersonen die zijn geïnstrueerd om de waarheid te vertellen. In sommige onderzoeken wordt proefpersonen gevraagd om te verklaren

-
1. Daily Mail (2014).
 2. Brewer, Potter, Fisher, Bond & Luszcz (1999), Granhag & Strömwall (2000), Greuel (1992), Potter & Brewer (1999) en Strömwall & Granhag (2003).
 3. Zie bijvoorbeeld Aron & Rosner (1985) en De Keijser, Malsch, Kranendonk & De Gruijter (2011).
 4. Zie Carson (2006), Mahon (2008) en Vrij (2008) voor uitgebreide besprekingen van verschillende definities van liegen.
 5. Vrij (2008), p. 15.

over iets dat zij wel of niet hebben gedaan (verdachten) en in andere studies over iets dat zij wel of niet hebben waargenomen (getuigen).

In de studies die we in dit hoofdstuk bespreken werd de mate van inconsistentie op verschillende manieren gemeten. In sommige studies werd de verklaring als geheel gewaardeerd op een schaal van 'consistent' tot 'inconsistent'. In andere studies werd het aantal inconsistenties in een verklaring geteld. Bovendien bestaan er verschillende soorten inconsistenties, zoals tegenstrijdigheden, omissies en commissies. Bij een tegenstrijdigheid worden twee dingen gezegd die niet allebei waar kunnen zijn. Een getuige zegt bijvoorbeeld eerst dat de auto die voor de deur stond groen was en later dat hij rood was. Bij een omissie wordt in een latere verklaring een element weggelaten dat in eerste instantie wel genoemd werd. De getuige zegt bijvoorbeeld in haar eerste verklaring dat het een groene auto was van het merk Toyota en in haar tweede verklaring alleen dat het een groene auto was. Bij een commissie vindt het tegenovergestelde plaats: hier wordt in een latere verklaring een gegeven toegevoegd dat in eerste instantie niet werd genoemd. De getuige zegt bijvoorbeeld eerst dat het een groene auto was en daarna dat het een groene auto was van het merk Toyota.

Om de mate van consistentie te beoordelen moet men minstens twee dingen met elkaar vergelijken. Dat kunnen bijvoorbeeld verklaringen van verschillende verdachten of getuigen zijn, maar ook beweringen binnen één verklaring. In dit hoofdstuk maken wij onderscheid tussen vier vormen van consistentie: consistentie binnen één enkele verklaring (intraverklaring consistentie), consistentie tussen verschillende verklaringen van één persoon (interverklaring consistentie), consistentie tussen verklaringen van verschillende personen (interpersoonlijke consistentie) en consistentie tussen verklaringen en het overige bewijs (verklaring-bewijs consistentie).⁶ Voor iedere vorm van consistentie zullen we uitleggen hoe bepaalde verhoormethoden het verschil tussen leugenaars en waarheidssprekers kunnen beïnvloeden. Wij beperken ons in dit hoofdstuk tot onderzoek met volwassenen.⁷

-
6. Dat onderscheid werd ook gemaakt door Vredeveldt, Van Koppen & Granhag (2014).
 7. Voor meer informatie over consistentie in de verklaringen van kinderen en adolescenten verwijzen we de lezer naar: Clemens, Granhag, Strömwall, Vrij, Landström, Roos af Hjelmsäter & Hartwig (2010), Roos af Hjelmsäter, Öhman, Granhag & Vrij (2014), Strömwall & Granhag (2005), Strömwall & Granhag (2007), Vredeveldt, Van Koppen & Granhag (2014) en Vredeveldt & Wagenaar (2013).

Eén enkele verklaring

Een verdachte zegt aan het begin van zijn verhoor door de politie dat hij op de avond van de inbraak met de fiets naar de kroeg is gegaan. Later in datzelfde verhoor zegt hij echter dat hij met de auto naar de kroeg is gegaan. Dat is een voorbeeld van een tegenstrijdigheid binnen één verklaring. Bij het beoordelen van intraverklaring consistentie gaat het om dergelijke tegenstrijdigheden. Op basis van één verklaring is het immers niet mogelijk om te beoordelen of er informatie is weggelaten (omissie) of toegevoegd (commissie) ten opzichte van een andere verklaring.

Wat zeggen tegenstrijdige beweringen over het waarheidsgehalte van de verklaring? Bij tegenstrijdigheden is het evident dat minstens één van de beweringen onwaar is. Het is echter de vraag of dat ook betekent dat de verklaring in zijn geheel moet worden bestempeld als inaccuraat. Uit onderzoek naar getuigenverklaringen waarin alle getuigen worden geïnstrueerd om de waarheid te spreken, blijkt dat verklaringen met relatief veel tegenstrijdige beweringen in de regel niet minder accuraat zijn dan verklaringen met weinig tegenstrijdige beweringen.⁸ Het feit dat een verklaring tegenstrijdigheden bevat, betekent dus niet automatisch dat de hele verklaring inaccuraat is.

Het voornoemde onderzoek naar getuigenverklaringen zegt echter niets over de vraag of mensen die liegen vaker tegenstrijdige beweringen doen dan mensen die de waarheid spreken. Om die vraag te beantwoorden voerden Walczyk en collega's drie experimenten uit.⁹ Ze lieten proefpersonen via een computer vragen beantwoorden over hun eigen achtergrond of over getoonde surveillancevideo's waarin een diefstal werd gepleegd. Sommige proefpersonen werden geïnstrueerd alle vragen naar waarheid te beantwoorden, terwijl andere werden geïnstrueerd te liegen. Alle vragen werden slechts één keer gesteld, maar sommige vragen hingen met elkaar samen, waardoor het zou opvallen als die inconsistent zouden worden beantwoord. Inconsistenties werden gedefinieerd als antwoorden die tegenstrijdig of op zijn minst onwaarschijnlijk waren met het oog op een eerder antwoord. Als een proefpersoon bijvoorbeeld eerst zei dat de dader een vrouw was, maar vervolgens aan de dader refereerde als 'hij', werd dat geteld als een inconsistentie. In alle experimenten van Walczyk en collega's kwamen inconsistenties niet vaak voor – slechts 1 tot 10% van de beweringen werd gecodeerd als inconsistent. Leugenaars gaven desalniettemin zes à acht keer meer tegenstrijdige antwoorden dan waarheidssprekers. Die bevindingen

8. Fisher, Vrij & Leins (2013) en Smeets, Candel & Merckelbach (2004).

9. Walczyk, Mahoney, Doverspike & Griffith-Ross (2009) en Walczyk, Griffith, Yates, Visconte, Simoneaux & Harris (2012).

doen vermoeden dat veel inconsistenties in een verklaring kunnen duiden op een leugenachtige verklaring.

De experimenten van Walczyk en collega's waren interessant, maar niet vergelijkbaar met verhoren van getuigen of verdachten. Zij stelden proefpersonen immers uitsluitend simpele vragen, waarbij een kort antwoord van een paar woorden volstond. De onderzoekers kozen voor die simpele procedure, omdat ze fysiologische reacties tijdens het liegen wilden onderzoeken. In de praktijk worden politieverhoorders juist getraind om verdachten en getuigen uitgebreid aan het woord te laten.¹⁰ Het is daarom niet waarschijnlijk dat Walczyks bevindingen veel zeggen over verklaringen in de praktijk. Als een verdachte uitgebreid vertelt, is er immers meer kans dat hij tegenstrijdige beweringen doet.¹¹ Anderzijds is het misschien juist makkelijker om een consistent verhaal te vertellen als je dat op een natuurlijke wijze kunt doen, in plaats van in korte antwoorden.

Onderzoek naar intraverklaring consistentie in realistische verhoorsituaties is zeldzaam. De onderzoeken die zijn uitgevoerd, richten zich niet op basisverschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers, maar gaan al een stap verder door de invloed van bepaalde verhoormethoden op consistentie te evalueren. Die onderzoeken worden besproken in de volgende paragraaf.

Verhoormethoden

In het afgelopen decennium hebben onderzoekers verschillende verhoormethoden ontwikkeld om leugenaars te ontmaskeren.¹² Daarbij wordt doorgaans gebruikgemaakt van het feit dat leugenaars de gebeurtenis waarover zij verklaren, niet daadwerkelijk hebben meegemaakt. Leugenaars moeten zich dus baseren op het verhaal dat ze hebben voorbereid, terwijl waarheidssprekers kunnen terugvallen op hun herinnering aan de gebeurtenis. Een verhoorder doet er derhalve verstandig aan om vragen te stellen die een verdachte niet verwacht, zodat hij niet simpelweg zijn voorbereide verhaal kan opdreunen. Een verhoorder kan bijvoorbeeld vragen naar

-
10. Zie bijvoorbeeld de Britse handleiding voor het Cognitieve Interview, Fisher & Geiselman (1992b), en de Nederlandse handleiding verhoor, Van Amelsvoort, Rispens & Grolman (2015).
 11. Die logica maakt ook onderdeel uit van het Britse PEACE-model van verhoren, zie Clarke & Milne (2001) en Walsh & Bull (2010b). In de derde fase van PEACE, genaamd de 'Account'-fase, stelt de verhoorder zoveel mogelijk open vragen om te bewerkstelligen dat de verdachte uitgebreid zijn verhaal doet. Als de verdachte iets zegt dat inconsistent is met het bewijs of met eerdere verklaringen, dient de verhoorder de inconsistentie aan de kaak te stellen.
 12. Zie bijvoorbeeld Vrij & Granhag (2012) voor een overzicht. Zie ook de hoofdstukken 37 tot en met 39 in dit boek.

meer specifieke details, de verdachte verzoeken om het verhaal in omgekeerde chronologische volgorde te vertellen of hem vragen om het gebeurde te tekenen.

Naast het feit dat die vragen onverwacht zijn, verhogen zij ook nog eens de cognitieve belasting tijdens het verhoor; oftewel, het kost verdachten meer moeite om dat soort vragen te beantwoorden. Die cognitieve belasting is over het algemeen toch al hoger voor leugenaars, omdat zij continu bezig zijn met wat ze zeggen en hoe ze overkomen op de luisteraar.¹³ Daardoor zullen leugenaars bij een verdere verhoging van de cognitieve belasting vaker steken laten vallen dan waarheidssprekers. Onderzoek laat dan ook zien dat vragen die onverwacht zijn of de cognitieve belasting verhogen, ervoor zorgen dat verschillen in verbaal en non-verbaal gedrag tussen leugenaars en waarheidssprekers worden vergroot.¹⁴

Het effect van dergelijke onverwachte en cognitief belastende vragen op intraverklaring consistentie is bestudeerd in twee onderzoeken. Vrij en collega's stuurden politieagenten en personeel van de Britse militaire inlichtingendienst op een missie waarbij zij een pakketje moesten ophalen bij een gebouw en afleveren bij een ander gebouw.¹⁵ Vervolgens moesten zij terugkeren naar het beginpunt. Aan het eind van hun route kwamen zij twee interviewers tegen. De deelnemers waren geïnstrueerd om tegen de ene interviewer de waarheid te vertellen en tegen de ander te liegen. Beide interviewers stelden vragen over de route die de deelnemers hadden afgelegd in chronologische volgorde en vragen over de route in omgekeerde volgorde. Vrij en collega's beoordeelden intraverklaring consistentie door te tellen hoe vaak de antwoorden op de twee soorten vragen tegenstrijdig waren. Deelnemers die de waarheid spraken, gaven minder tegenstrijdige antwoorden dan deelnemers die logen.

Een andere methode die kan helpen bij het ontmaskeren van leugenaars, is het verzoek om een tekening te maken. In een onderzoek van Leins en collega's werd een groep deelnemers gevraagd om in koppels geld te stelen uit een tasje en vervolgens het alibi te fabriceren dat zij samen hadden geluncht op het moment van de diefstal (leugenaars).¹⁶ Een andere groep deelnemers ging daadwerkelijk in koppels lunchen (waarheidssprekers). Tijdens het daaropvolgende individuele interview moesten de deelnemers eerst een tekening maken van het restaurant en vervolgens, na het inleveren van de tekening, mondeling vragen beantwoorden over de ruimtelijke indeling van het restaurant. De mate van consistentie tussen de tekening en de

13. Zie bijvoorbeeld Hartwig, Granhag & Strömwall (2007), Hartwig, Granhag, Strömwall & Doering (2010) en Vrij, Fisher, Mann & Leala (2006).

14. Zie Vrij & Granhag (2012).

15. Vrij, Leal, Mann & Fisher (2012).

16. Leins, Fisher, Vrij, Leal & Mann (2011).

antwoorden op ruimtelijke vragen werd beoordeeld met een subjectieve score op een zevenpuntsschaal van 'helemaal niet consistent' tot 'heel erg consistent'.

Waarheidssprekers behaalden beduidend hogere consistentiescores dan leugenaars.

Samenvatting intraverklaring consistentie

We begonnen deze paragraaf met de vraag of tegenstrijdige beweringen binnen één verklaring iets zeggen over het waarheidsgehalte van een verklaring als geheel.

Onderzoek laat zien dat verklaringen over het algemeen weinig tegenstrijdigheden bevatten, ongeacht of de verteller liegt of de waarheid spreekt.¹⁷ Niettemin komen tegenstrijdigheden vaker voor in verklaringen van leugenaars dan in die van waarheidssprekers, vooral als verdachten worden geconfronteerd met onverwachte of cognitief belastende vragen.¹⁸ Tegenstrijdige beweringen binnen één verklaring zouden derhalve een aanwijzing kunnen zijn dat de verdachte liegt. Hoe nuttig die aanwijzing is voor de beoordeling van individuele gevallen, bespreken wij nog in onze conclusie.

Meerdere verklaringen van één persoon

Getuigen en verdachten worden vaak meer dan eens verhoord.¹⁹ Als er meerdere verklaringen beschikbaar zijn, kan ook de consistentie *tussen* die verklaringen worden beoordeeld, door te letten op tegenstrijdigheden, omissies en commissies. Het onderscheid tussen tegenstrijdigheden, omissies en commissies is in de praktijk echter niet altijd eenvoudig te maken. Stel bijvoorbeeld dat een verdachte in zijn eerste verklaring zegt dat hij de hele avond met twee vrienden in de kroeg zat en in zijn tweede verklaring dat hij de hele avond met drie vrienden in de kroeg zat. Omdat die twee beweringen niet allebei waar kunnen zijn, zou dit voorbeeld worden geclassificeerd als een tegenstrijdigheid. De verdachte kan het echter ook anders formuleren. Als hij eerst zegt dat hij met Jan en Peter in de kroeg zat en vervolgens dat hij met Jan, Peter en Robert in de kroeg zat, dan voegt hij een gegeven toe dat hij in eerste instantie niet noemde ('Robert'). In dat geval zou het dus worden geclassificeerd als een commissie.

17. Granhag & Strömwall (2002), Granhag, Strömwall & Jonsson (2003), Odnot, Memon, La Rooy & Millen (2013), Odnot, Wolters & Van Giezen (2013), Walczyk, Mahoney, Doverspike & Griffith-Ross (2009) en Walczyk, Griffith, Yates, Visconte, Simoneaux & Harris (2012).

18. Leins, Fisher, Vrij, Leal & Mann (2011), Vrij & Granhag (2012), Walczyk, Griffith, Yates, Visconte, Simoneaux & Harris (2012) en Walczyk, Mahoney, Doverspike & Griffith-Ross (2009). Zie ook Peace, Shudra, Forrester, Kasper, Harder & Porter (2014).

19. Odnot & Wolters (2006).

Zoals besproken in de inleiding, veronderstellen veel juristen en leken dat leugenaars minder consistent zijn dan mensen die de waarheid spreken.²⁰ Volgens Granhag en Strömwall's 'herhaal versus reconstrueer hypothese' zou je echter eerder het tegenovergestelde verwachten.²¹ Die hypothese houdt in dat goede leugenaars precies onthouden welke leugens ze hebben verteld en hun best doen om die leugen zo consistent mogelijk te herhalen, waardoor hun opeenvolgende verklaringen meestal erg op elkaar lijken. Mensen die de waarheid spreken, daarentegen, baseren hun verhaal op hun herinnering aan de gebeurtenis. Omdat het ophalen van herinneringen een dynamisch proces is waarbij de verteller de gebeurtenis reconstrueert,²² valt te verwachten dat er verschillen optreden tussen verklaringen. Onderzoek naar getuigenverklaringen toont dan ook aan dat vrijwel alle getuigen nieuwe informatie toevoegen in een tweede verhoor.²³ Vaak denken politieagenten, juristen en leken dat gegevens die later worden toegevoegd (commissies) onjuist zijn. Uit onderzoek van Krix en collega's bleek bijvoorbeeld dat Nederlandse politierechercheurs dachten dat slechts 29% van die later toegevoegde informatie juist zou zijn.²⁴ In een ander onderzoek schatten Duitse studenten dat slechts 19% van de toegevoegde informatie zou kloppen.²⁵ In werkelijkheid is de overgrote meerderheid van de informatie die getuigen toevoegen tijdens een tweede verhoor, echter juist (tussen de 71 en 86%).²⁶

Granhag en Strömwall onderzochten of er verschillen zijn tussen leugenaars en waarheidssprekers in het aantal herhalingen, tegenstrijdigheden, omissies en commissies tussen drie verklaringen.²⁷ Onderzoeksdeelnemers waren getuige van een in scène gezette gewelddadige beroving. In de daaropvolgende elf dagen werden de getuigen drie keer verhoord. De ene helft van de getuigen werd geïnstrueerd de waarheid te vertellen. De andere helft werd geïnstrueerd de daders in bescherming te nemen door te liegen over wat er was gebeurd. Er werd geen enkele tegenstrijdigheid gevonden en er was geen verschil tussen leugenaars en waarheidssprekers in het percentage herhalingen of omissies. Leugenaars voegden in latere verklaringen echter

20. Brewer, Potter, Fisher, Bond & Luszcz (1999), Granhag & Strömwall (2000), Greuel (1992), Potter & Brewer (1999) en Strömwall & Granhag (2003).

21. Granhag & Strömwall (1999) en Granhag & Strömwall (2000).

22. Zie bijvoorbeeld Baddeley, Eysenck & Anderson (2009) en Loftus (2003b).

23. Brock, Fisher & Cutler (1999), Gilbert & Fisher (2006) en Hope, Gabbert, Fisher & Jamieson (2014).

24. Krix, Sauerland, Lorei & Rispens (2015).

25. Oeberst (2012).

26. Recent onderzoek toont slechts milde variatie in het percentage van commissies dat juist is: 71% Odinet, Memon, La Rooy & Millen (2013), 74% Odinet, Wolters & Van Giezen (2013), 84% Oeberst (2012) en 86% Krix, Sauerland, Lorei & Rispens (2015).

27. Granhag & Strömwall (2002).

wel significant vaker nieuwe informatie toe (commissies) dan waarheidssprekers. Dat resultaat kwam derhalve niet overeen met de ‘herhaal versus reconstrueer hypothese’, die voorspelt dat juist waarheidssprekers vaker nieuwe dingen toevoegen. Die onverwachte bevinding kan wellicht worden verklaard door het feit dat waarheidssprekers in dit onderzoek voorafgaand aan het eerste verhoor veel tijd hadden gekregen om hun verhaal voor te bereiden. Hun afgelegde verklaring was derhalve wellicht minder spontaan en reconstructief dan het geval is bij getuigen die hun verhaal niet hebben voorbereid.

In een vervolgonderzoek werden proefpersonen in koppels ingedeeld.²⁸ De helft van de koppels lunchte samen en werd daar vervolgens twee keer binnen een week over verhoord (waarheidssprekers). Zij hadden voorafgaand aan het eerste verhoor geen tijd gekregen om hun verhaal voor te bereiden. De andere helft lunchte niet samen, maar werd geïnstrueerd om te zeggen dat ze wel samen hadden geluncht (leugenaars). Zij kregen een half uur de tijd om samen hun verhaal voor te bereiden, waarna ook zij twee keer binnen een week werden verhoord. De onderzoekers onderzochten zowel de mate van interpersoonlijke consistentie (die komt later in dit hoofdstuk aan bod) als de mate van interverklaring consistentie per persoon. Tussen verklaringen van dezelfde persoon werden vrijwel geen tegenstrijdigheden gevonden – slechts drie tegenstrijdigheden in het hele onderzoek. Leugenaars en waarheidssprekers verschilden niet in het aantal herhalingen in hun tweede verklaring, noch in het aantal omissies. Er was echter wel een significant verschil in commissies. In tegenstelling tot het hiervoor besproken onderzoek waren het dit keer de waarheidssprekers die meer nieuwe informatie toevoegden in hun tweede verklaring. De reden voor dat tegenovergestelde resultaat is onduidelijk, maar het zou kunnen komen doordat de waarheidssprekers in het eerste onderzoek hun verhaal hadden voorbereid voorafgaand aan het eerste verhoor, terwijl de waarheidssprekers in het tweede onderzoek dat niet hadden gedaan. De waarheidssprekers in het tweede onderzoek moesten de gebeurtenis dus spontaan reconstrueren tijdens de verhoren. Dat zou kunnen verklaren waarom zij meer dingen vergaten tijdens het eerste verhoor, die ze vervolgens toevoegden in het tweede verhoor.

Naast het tellen van herhalingen, omissies en commissies legden Granhag en collega's de video-opnamen van de verhoren uit het tweede onderzoek voor aan veertig nieuwe proefpersonen, die de mate van interverklaring consistentie beoordeelden op een schaal van 1 (laag) tot 10 (hoog).²⁹ Leugenaars behaalden gemiddeld een iets hogere consistentiescore (8,65) dan waarheidssprekers (7,75), maar het verschil was niet statistisch significant.

28. Granhag, Strömwall & Jonsson (2003).

29. Granhag, Strömwall & Jonsson (2003).

Recent is het onderzoek naar interverklaring consistentie uitgebreid van verhoren over gebeurtenissen in het verleden naar verhoren over toekomstige gebeurtenissen, oftewel intenties.³⁰ In de praktijk kan het belangrijk zijn om ware intenties te onderscheiden van gelogen intenties, bijvoorbeeld als iemand verdacht wordt van het plannen van een terroristische aanslag. In onderzoek naar intenties plannen proefpersonen een bepaalde activiteit. Eén groep proefpersonen plant een onschuldige activiteit. De andere groep plant een illegale activiteit en bereidt daarnaast een alibi voor, voor het geval dat ze gesnapt worden tijdens het uitvoeren van hun illegale activiteit. Alle proefpersonen worden vervolgens onderschept voordat ze de activiteit daadwerkelijk kunnen uitvoeren en worden (soms meermaals) verhoord over hun plannen. Knieps en collega's onderzochten de mate van consistentie tussen twee verklaringen die een week na elkaar werden afgelegd.³¹ Zij vonden geen verschil tussen leugenaars en waarheidssprekers in het percentage herhalingen, commissies of omissies.

Verhoormethoden

De verhoormethoden die we bespraken in de paragraaf over intraverklaring consistentie, kunnen ook worden toegepast op herhaalde verklaringen. In een onderzoek van Leins en collega's moest de helft van de proefpersonen naar waarheid verklaren over zojuist uitgevoerde activiteiten, zoals het aanzetten van de radio of het maken van een puzzel. De andere helft had die activiteiten niet uitgevoerd, maar was geïnstrueerd te verklaren dat zij dat wel hadden gedaan.³² De proefpersonen namen deel aan twee verhoren, waarin zij de activiteiten mondeling beschreven dan wel een tekening ervan maakten. Er waren vier groepen: één groep beschreef de activiteiten twee keer mondeling, één groep maakte twee keer een tekening van de activiteiten, één groep beschreef de activiteiten eerst mondeling en maakte daarna een tekening, en één groep maakte eerst een tekening en beschreef die daarna mondeling. De mate van consistentie tussen twee opeenvolgende verklaringen was hoger voor waarheidssprekers dan voor leugenaars. Het verschil tussen de waarheidssprekers en leugenaars was het grootst voor de groepen die twee keer op een andere manier werden verhoord (mondeling-tekening of tekening-mondeling). Volgens de onderzoekers komt dat doordat waarheidssprekers een veelzijdig en levendig mentaal beeld hebben van de activiteiten, terwijl leugenaars slechts een conceptueel mentaal beeld hebben. Daardoor kunnen waarheidssprekers zich makkelijker aanpassen als hen gevraagd wordt op een andere manier te rapporteren.

30. Zie Mac Giolla, Granhag & Vrij (2014) voor een overzicht.

31. Knieps, Granhag & Vrij (2013).

32. Leins, Fisher & Vrij (2012).

De invloed van verhoormethoden op interverklaring consistentie is ook onderzocht in twee experimenten over intenties. In een onderzoek van Mac Giolla en Granhag bereidden groepen van drie deelnemers een activiteit voor die zij zouden uitvoeren in het nabije winkelcentrum.³³ De ene helft van de trio's bereidde onschuldige inkopen voor en de andere helft moest zowel een illegale activiteit (inkopen voor het hacken van een computersysteem) als een alibi (onschuldige inkopen) voorbereiden. De deelnemers werden drie keer individueel verhoord over hun intenties. Tijdens het verhoor moesten zij zowel een verwachte vraag beantwoorden (over wat zij van plan waren te doen in het winkelcentrum), als een onverwachte vraag (over hoe de planning van de activiteiten was verlopen). De onderzoekers voorspelden dat de onverwachte vraag de interverklaring consistentie zou verminderen voor leugenaars, maar niet voor waarheidssprekers. Die voorspelling werd niet bewaarheid. Uit subjectieve scores op een schaal van 1 (zeer lage mate van interverklaring consistentie) tot 7 (zeer hoge mate van interverklaring consistentie) bleek dat de verwachte vraag significant consistentier werd beantwoord in de opeenvolgende verhoren dan de onverwachte vraag, maar er was geen verschil tussen leugenaars en waarheidssprekers en geen interactie-effect. In hun bespreking van de resultaten legden Mac Giolla en Granhag uit dat het achteraf gezien ook wel logisch was dat hun voorspelling niet uitkwam. De onverwachte vraag in hun onderzoek bleef immers hetzelfde in alle drie de verhoren, waardoor die na het eerste verhoor niet meer zo onverwacht was.

In een poging dat probleem op te lossen voerden Granhag en collega's een vervolgonderzoek uit waarin in drie opeenvolgende verhoren steeds andere onverwachte vragen werden gesteld.³⁴ Bovendien beoordeelden ze interverklaring consistentie niet alleen op een subjectieve schaal, maar telden ze ook het aantal herhalingen, omissies en commissies in de drie opeenvolgende verklaringen. Toch vonden ze soortgelijke resultaten als in het eerdere onderzoek: antwoorden op verwachte vragen waren consistentier van verhoor op verhoor dan antwoorden op onverwachte vragen, maar er waren vrijwel geen verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers (ongeacht hoe de mate van interverklaring consistentie werd gemeten). De methode van onverwachte vragen blijkt dus niet altijd effectief: in sommige gevallen verlaagt het niet alleen de interverklaring consistentie van leugenaars, maar ook die van waarheidssprekers.

33. Mac Giolla & Granhag (2014).

34. Granhag, Mac Giolla, Sooniste, Strömwall & Liu-Jönsson (2016).

Samenvatting interverklaring consistentie

Wanneer een verdachte of getuige meerdere verklaringen aflegt, kan men niet alleen tegenstrijdigheden, maar ook de mate van overlap tussen die verklaringen beoordelen (herhalingen, commissies en omissies). Onderzoekers vonden vrijwel geen verschillen in interverklaring consistentie tussen waarheidssprekers en leugenaars.³⁵ Het stellen van onverwachte vragen bleek ook niet effectief in het vergroten van verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers, omdat die de interverklaring consistentie van zowel leugenaars als waarheidssprekers verlaagde.³⁶ De enige verhoormethode die succesvol is gebleken in het vergroten van verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers, is het variëren van de manier waarop verdachten rapporteren in verschillende verhoren: als ze zowel een mondelinge beschrijving als een tekening moeten produceren, zijn leugenaars minder consistent dan waarheidssprekers.³⁷

Verklaringen van meerdere personen

Van de mensen die weleens getuige zijn geweest van een misdrijf, rapporteert ruim 85% dat er nog minstens één andere getuige bij was.³⁸ Bovendien worden er vaak misdrijven gepleegd door meerdere daders.³⁹ Het komt dus regelmatig voor dat de politie meerdere getuigen of verdachten kan verhoren over hetzelfde misdrijf. In dat geval kan de consistentie tussen verklaringen van meerdere personen worden vergeleken (interpersoonlijke consistentie). De verklaringen van twee personen kunnen, net als twee verklaringen van dezelfde persoon, op meerdere manieren van elkaar verschillen. De verklaring van de ene persoon kan elementen bevatten die door de andere persoon niet zijn genoemd (commissies), of juist elementen missen die door de andere persoon wel zijn genoemd (ommissies). Bovendien kunnen elementen van de verklaringen onverenigbaar zijn (tegenstrijdigheden).

Het is goed mogelijk dat welwillende getuigen elkaar onbedoeld beïnvloeden door met elkaar te praten over wat zij hebben meegemaakt, het zogeheten *collaborative*

35. Granhag & Strömwall (2002), Granhag, Strömwall & Jonsson (2003) en Knieps, Granhag & Vrij (2013).

36. Granhag, Mac Giolla, Sooniste, Strömwall & Liu-Jönsson (2016) en Mac Giolla & Granhag (2014).

37. Leins, Fisher & Vrij (2012).

38. Paterson & Kemp (2006) en Skagerberg & Wright (2008).

39. Vredeveltdt, Tredoux, Nortje, Kempen, Puljević & Labuschagne (2015) vonden bijvoorbeeld in hun steekproef van Zuid-Afrikaanse misdrijven dat 56% door meerdere daders was gepleegd. Zie ook Horvath & Kelly (2009) en Juodis, Woodworth, Porter & Ten Brinke (2009).

storytelling.⁴⁰ Meer dan de helft van de getuigen die een misdrijf samen met iemand anders hebben gezien, praat er vervolgens over met die andere getuige(n).⁴¹ Experimenteel onderzoek heeft herhaaldelijk aangetoond dat getuigen die met elkaar praten, elementen uit elkaars rapportages overnemen.⁴² Die getuigen zijn er vaak van overtuigd dat zij die elementen zelf hebben waargenomen, zelfs als die helemaal niet voorkwamen in het incident waarvan zij getuige waren. Tussen die overgenomen gegevens kunnen ook fouten zitten. Niettemin blijkt uit recent onderzoek dat getuigen elkaars fouten vaker verbeteren dan dat zij elkaars fouten overnemen.⁴³ Bij zowel het overdragen als het verbeteren van fouten zullen de verklaringen van twee waarheidssprekers meer op elkaar gaan lijken nadat zij met elkaar hebben gesproken. Hetzelfde geldt voor leugenaars: ook hun verklaringen gaan meer op elkaar lijken als zij van tevoren met elkaar hebben gepraat.⁴⁴ Kortom, wanneer getuigen of verdachten voor aanvang van het verhoor met elkaar spreken, wordt het moeilijker om onderscheid te maken tussen waarheidssprekers en leugenaars.

Voor zover wij weten, waren Wagenaar en Dalderop de eersten die het verband tussen liegen en interpersoonlijke consistentie experimenteel onderzochten.⁴⁵ Zij stuurden zes koppels naar de dierentuin en vroegen zes andere koppels om een alibi te verzinnen over een bezoek aan de dierentuin. Vervolgens moesten alle proefpersonen individueel hun verklaring over het bezoek aan de dierentuin opschrijven. De verklaringen van liegende partners vertoonden veel meer overeenkomsten dan de verklaringen van partners die de waarheid spraken. Dat kwam doordat leugenaars zich beriepen op een gezamenlijk voorbereid verhaal, terwijl waarheidssprekers juist allebei andere elementen van hun daadwerkelijke bezoek aan de dierentuin belichtten.

In het eerder besproken onderzoek naar herhaalde verklaringen over een genoten lunch vroegen Granhag en collega's ook een groep deelnemers om de interpersoonlijke consistentie tussen de leden van het paar te beoordelen.⁴⁶ Net als in Wagenaar en Dalderops onderzoek waren de verklaringen van liegende partners onderling significant consistentier dan de verklaringen van partners die de waarheid spraken. Kortom, beide studies kwamen tot een conclusie die indruist tegen

40. Crombag (1999) en Wagenaar & Crombag (2005). Zie ook hoofdstuk 24 in dit boek.

41. Paterson & Kemp (2006) en Skagerberg & Wright (2008).

42. Zie bijvoorbeeld Gabbert, Memon & Allan (2003) en Roediger, Meade & Bergman (2001).

43. Vredeveldt, Groen, Ampt & Van Koppen (2016) en Vredeveldt, Hildebrandt & Van Koppen (2016).

44. Zie Wagenaar & Dalderop (1994).

45. Wagenaar & Dalderop (1994).

46. Granhag, Strömwall & Jonsson (2003).

populaire veronderstellingen: partners die liegen, blijken juist consistentere dan partners die de waarheid spreken. Die bevinding ligt daarentegen wel in de lijn van de eerdergenoemde ‘herhaal versus reconstrueer hypothese’: twee leugenaars kunnen heel consistent een gezamenlijk voorbereid verhaal vertellen, terwijl twee waarheidssprekers in hun reconstructie van wat zij hebben meegemaakt juist ieder andere elementen belichten en derhalve meer uiteenlopende verklaringen afleggen.

Verhoormethoden

In de praktijk rijst niet zelden het vermoeden dat verdachten voorafgaand aan het verhoor hun verhalen op elkaar hebben afgestemd. Als de verhoorder vragen stelt die de verdachten al hadden verwacht, dan zullen verdachten die samen een verhaal hebben voorbereid daar in de regel dezelfde antwoorden op geven. Het kan derhalve nuttig zijn om verdachten vragen te stellen die zij niet hadden verwacht. Als zij het antwoord op die vraag niet van tevoren samen hebben voorbereid, is de kans groot dat ze allebei een ander antwoord geven. Vrij en collega’s onderzochten het effect van onverwachte vragen stellen op de mate van interpersoonlijke consistentie van liegende en waarheidssprekende koppels.⁴⁷ Ze modelleerden hun experiment naar dat van Granhag en collega’s⁴⁸ en vroegen koppels te liegen of de waarheid te spreken over een genoten lunch. Na het beantwoorden van zes verwachte vragen werden de verdachten geconfronteerd met een reeks onverwachte vragen, bijvoorbeeld over de ruimtelijke inrichting van het restaurant en de volgorde van gespreksonderwerpen tijdens de lunch. Leugenaars en waarheidssprekers verschilden niet in de mate van interpersoonlijke consistentie voor hun antwoorden op de verwachte vragen, maar leugenaars waren significant minder consistent in hun antwoorden op de onverwachte vragen.

Sooniste en collega’s voerden een soortgelijk experiment uit, maar verhoorden deelnemers over hun intenties in plaats van gebeurtenissen in het verleden.⁴⁹ Net als Vrij en collega’s vonden ze voor verwachte vragen geen verschil tussen leugenaars en waarheidssprekers in interpersoonlijke consistentie, maar waren leugenaars minder consistent in hun antwoorden op onverwachte vragen. Kortom, het stellen van onverwachte vragen aan meerdere verdachten kan helpen bij het ontmaskeren van leugenaars. Sooniste en collega’s onderzochten daarnaast of de mate van interpersoonlijke consistentie werd beïnvloed door de grootte van de groep. Ze vonden dat duo’s in het algemeen consistentere waren dan kwartetten, ongeacht of ze de waarheid spraken en ongeacht wat voor vragen zij moesten beantwoorden. Anders

47. Vrij, Leal, Granhag, Mann, Fisher, Hillman & Sperry (2009).

48. Granhag, Strömwall & Jonsson (2003).

49. Sooniste, Granhag, Strömwall & Vrij (2016).

gezegd: hoe groter het aantal verdachten, hoe meer kans op inconsistenties in verklaringen. Die uitkomst ligt uiteraard voor de hand.

In het eerder besproken onderzoek van Mac Giolla en Granhag waarin trio's een missie in het winkelcentrum planden, werd ook interpersoonlijke consistentie beoordeeld.⁵⁰ In het eerste experiment werden deelnemers één keer verhoord en in het tweede experiment drie keer. De onderzoekers verwachtten dat zij soortgelijke resultaten zouden vinden als Vrij en Sooniste en collega's, maar dat was niet helemaal het geval. Hoewel de interpersoonlijke consistentie hoger was voor waarheidssprekers dan voor leugenaars, en voor de verwachte vraag dan voor de onverwachte vraag, vonden zij geen interactie-effect. Het stellen van onverwachte vragen leidde dus niet tot grotere verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers in de mate van interpersoonlijke consistentie. De onderzoekers schreven dat onvoorziene resultaat toe aan het algeheel lage niveau van interpersoonlijke consistentie, ook voor waarheidssprekers. Die lage mate van consistentie zou kunnen zijn veroorzaakt door de vrije vorm waarin proefpersonen mochten antwoorden: Mac Giolla en Granhag stelden slechts één verwachte en één onverwachte open vraag, terwijl eerdere onderzoekers een hele reeks specifieke, gesloten vragen hadden gesteld.⁵¹

Samenvatting interpersoonlijke consistentie

Uit onderzoek blijkt dat de verklaringen van meerdere leugenaars onderling over het algemeen even consistent of zelfs consistentere zijn dan die van meerdere waarheidssprekers.⁵² Als leugenaars hun verklaringen samen kunnen voorbereiden, is het voor hen relatief gemakkelijk om hetzelfde verhaal te vertellen. Mensen die de waarheid spreken, baseren hun verhaal daarentegen op een reconstructie van wat zij hebben meegemaakt, waardoor hun verhalen vaak enigszins van elkaar verschillen.⁵³ De mate van consistentie tussen verklaringen van meerdere personen is derhalve geen goede aanwijzing dat zij de waarheid spreken – integendeel, leugenaars stemmen hun verklaringen vaak juist beter op elkaar af dan mensen die de waarheid spreken. Als de verhoorder echter onverwachte vragen stelt waarop de leugenaars

50. Mac Giolla & Granhag (2014), experiment 1 en 2.

51. Zie ook Hartwig, Granhag, Strömwall, Vrij & Roos af Hjelmsäter (2011) over het verschil tussen open en gesloten vragen.

52. Granhag, Strömwall & Jonsson (2003), Vrij, Leal, Granhag, Mann, Fisher, Hillman & Sperry (2009) en Wagenaar & Dalderop (1994).

53. Conform de 'herhaal versus reconstrueer hypothese' van Granhag & Strömwall (1999).

zich niet hebben voorbereid, dan scoren waarheidssprekers beter op interpersoonlijke consistentie.⁵⁴

Verklaringen en ander bewijs

Als de politie beschikking heeft over ander bewijs, naast de verklaring van een verdachte of getuige, is het mogelijk om consistentie tussen de verklaring en dat andere bewijs te beoordelen (verklaring-bewijs consistentie). Stel bijvoorbeeld dat een vingerafdruk van een verdachte is gevonden op het tuinhok van het huis waar de inbraak is gepleegd. De vingerafdruk kan een aanwijzing zijn voor zijn schuld, maar alleen als er geen plausibele alternatieve verklaring voor is. Het aantreffen van de vingerafdruk vormt dus een sterkere aanwijzing voor schuld als de verdachte tijdens zijn verhoor iets zegt dat daar strijdig mee is, bijvoorbeeld dat hij nog nooit in de buurt van het betreffende huis is geweest. Wij bespreken hieronder of tegenstrijdigheden tussen een verklaring en ander bewijs vaker voorkomen bij verdachten die liegen dan bij verdachten die de waarheid spreken. Onderzoekers benaderen die vraag vrijwel altijd vanuit het kader van het *Strategisch Gebruik van Bewijs*-model.⁵⁵ Dat model beschrijft de invloed van het moment en de manier waarop de verhoorder het bewijs presenteert, op de mate waarin op basis van verklaring-bewijs inconsistenties onderscheid kan worden gemaakt tussen leugenaars en waarheidssprekers.

De meest gebruikelijke methode om bewijs te onthullen tijdens een verhoor varieert sterk van land tot land, van verhoorder tot verhoorder, en zelfs van verhoor tot verhoor. Leo vond in 1996 dat de meerderheid van Amerikaanse verhoorders (85%) het verhoor begon met het onthullen van al het beschikbare bewijs. Moston en Engelberg vonden in het Verenigd Koninkrijk in diezelfde periode juist het tegenovergestelde – daar werd het bewijs slechts in een minderheid van de verhoren (10%) meteen aan het begin onthuld.⁵⁶ Uit recentere onderzoeken in het Verenigd Koninkrijk en Zweden blijkt vooral een grote verscheidenheid tussen verhoorders in het moment en de manier waarop zij bewijs onthullen.⁵⁷ Ook vertelden veel verhoorders dat zij die timing laten afhangen van de situatie.⁵⁸

54. Sooniste, Granhag, Strömwall & Vrij (2016), Vrij, Leal, Granhag, Mann, Fisher, Hillman & Sperry (2009). Maar zie ook Mac Giolla & Granhag (2014).

55. Oftewel Strategic Use of Evidence (SUE). Zie Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2005), Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist (2006) en Leo (1996b).

56. Moston & Engelberg (1993).

57. Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2004) en Bull & Soukara (2010).

58. Walsh, Milne & Bull (2015).

Er is veel onderzoek gedaan naar strategisch gebruik van bewijs om verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers te vergroten. De algemene methodologie van die onderzoeken is als volgt. De helft van de proefpersonen krijgt de opdracht om naar een bepaalde locatie te gaan en daar iets te stelen, bijvoorbeeld een boek (de leugenaars). De andere helft wordt verzocht om naar diezelfde locatie te gaan, maar daar alleen iets te controleren, bijvoorbeeld de prijs van het boek (de waarheidssprekers). Vervolgens worden alle proefpersonen beschuldigd van diefstal en verhoord. Zij krijgen allen de opdracht om de diefstal te ontkennen. Aangezien zowel waarheidssprekers als leugenaars op de plaats delict zijn geweest, kan de verhoorder bewijsmiddelen onthullen die dat bevestigen (zoals vingerafdrukken of camerabeelden). De onderzoekers bestuderen de invloed van het moment van onthulling van het bewijs op de mate van consistentie tussen de verklaring en het bewijs, gemeten op een subjectieve schaal die varieert van consistent tot inconsistent. Het bewijs kan worden onthuld aan het begin van het verhoor (vroeg onthulling), tegen het einde van het verhoor (late onthulling), of geleidelijk toenemend gedurende het verhoor (progressieve onthulling).

In de eerste onderzoeken naar verklaring-bewijs consistentie werd vroeg onthulling van het bewijs, tijdens verhoren met schuldige en onschuldige verdachten, vergeleken met late onthulling van het bewijs.⁵⁹ Uit die onderzoeken blijkt ten eerste dat verklaringen van leugenaars vaker tegenstrijdig zijn met het bewijs dan verklaringen van waarheidssprekers. Bovendien is het verschil in verklaring-bewijs consistentie tussen waarheidssprekers en leugenaars groter als het bewijs pas laat in het verhoor wordt onthuld, dan als het bewijs al aan het begin van het verhoor wordt onthuld. Dat komt doordat vroeg onthulling van het bewijs leidt tot minder verklaring-bewijs inconsistenties voor leugenaars – hoe eerder de schuldige verdachte weet welk bewijs de politie tegen hem heeft, hoe beter hij zijn verklaring kan afstemmen op dat bewijs. Als een verdachte bijvoorbeeld aan het begin van het verhoor hoort dat de politie zijn vingerafdruk op de plaats delict heeft gevonden, weet hij dat het weinig zin heeft om te ontkennen dat hij daar is geweest. Dan kan hij beter een verhaal verzinnen waarin hij wel op de plaats delict is geweest, maar niet het delict heeft gepleegd.⁶⁰ Die bewering is consistent met het bewijs van de vingerafdruk. In vervolgonderzoeken naar vroeg en late onthulling van het bewijs,

59. Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2005) en Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist (2006).

60. Over strategische concessies door liegende verdachten, zie ook Luke, Dawson, Hartwig & Granhag (2014), Tekin, Granhag, Strömwall, Mac Giolla, Vrij & Hartwig (2015) en Tekin, Granhag, Strömwall & Vrij (2016).

met kleine variaties in de onderzoeksopzet, werden soortgelijke resultaten gevonden.⁶¹

In drie recente onderzoeken werd een derde methode om bewijs te presenteren onderzocht, namelijk progressieve onthulling van het bewijs (oftewel *gradual disclosure of evidence*).⁶² Het woord ‘progressief’ of ‘gradual’ verwijst zowel naar de timing (gedurende het hele verhoor), als naar de manier waarop het bewijs wordt gepresenteerd: die vordert geleidelijk van vaag en zwak (‘we hebben informatie dat u in de buurt bent gezien’), naar specifiek en sterk (‘we hebben camerabeelden waarop is te zien dat u het huis binnentreedt’). Uit die onderzoeken blijkt, net als uit de eerdergenoemde onderzoeken, dat het het moeilijkst is om onderscheid te maken tussen leugenaars en waarheidssprekers wanneer het bewijs aan het begin van het verhoor wordt onthuld. In twee onderzoeken van Granhag en collega’s bleek progressieve onthulling de effectiefste methode te zijn om dat onderscheid te maken, maar in een onderzoek van Sorochinski en collega’s bleek late onthulling het beste. Kortom, als leugenaars aan het begin van het verhoor nog niet weten welk bewijs de politie tegen hen heeft, verraden ze zichzelf vaak door uitspraken te doen die strijdig zijn met het bewijs. Het komt daarentegen minder vaak voor dat waarheidssprekers iets zeggen dat strijdig is met het bewijs (ongeacht op welk moment het bewijs wordt onthuld).

De methode van progressieve onthulling werd verder ontwikkeld door Tekin en collega’s.⁶³ Zij bedachten de ‘strategische confrontatiemethode’: zodra de verdachte iets zegt dat het bewijs tegenspreekt, wordt dat bewijs onthuld en wordt de verdachte geconfronteerd met de inconsistentie tussen zijn verklaring en het bewijs. In een uitgebreidere versie van de methode wordt de verdachte bovendien verzocht om de inconsistentie te verklaren.⁶⁴ Uit beide onderzoeken van Tekin en collega’s bleek dat deze confrontatiemethoden resulteren in meer verklaring-bewijs inconsistenties dan vroege onthulling van het bewijs. Het aantal inconsistenties was het grootst voor verdachten die niet alleen met de inconsistentie werden geconfronteerd, maar ook nog werden gevraagd om uit te leggen waarom hun verklaringen inconsistent waren met het bewijs. De resultaten van Tekin en collega’s zeggen echter niets over het onderscheid tussen leugenaars en waarheidssprekers, aangezien zij alleen schuldige verdachten verhoorden. We weten dus niet of de strategische confrontatiemethoden

61. Clemens, Granhag & Strömwall (2011), Jordan, Hartwig, Wallace, Dawson & Xhihani (2012) en Luke, Dawson, Hartwig & Granhag (2014).

62. Granhag, Rangmar & Strömwall (2015), Granhag, Strömwall, Willén & Hartwig (2013) en Sorochinski, Hartwig, Osborne, Wilkins, Marsh, Kazakov & Granhag (2014).

63. Tekin, Granhag, Strömwall, Mac Giolla, Vrij & Hartwig (2015).

64. Tekin, Granhag, Strömwall & Vrij (2016).

die zij ontwikkelden, wellicht ook leiden tot meer verklaring-bewijs inconsistenties voor verdachten die de waarheid spreken. In dat geval zouden die confrontatiemethoden niet helpen bij het maken van een onderscheid tussen leugenaars en waarheidssprekers.

In de tot nu toe besproken onderzoeken over verklaring-bewijs consistentie gebruikten verhoorders een combinatie van open en gesloten vragen. Hartwig en collega's onderzochten welk soort vragen het beste leugenaars van waarheidssprekers kan onderscheiden.⁶⁵ Net als in eerdere onderzoeken vonden ze dat leugenaars het bewijs vaker tegenspraken dan waarheidssprekers. Bovendien bleek dat het stellen van open vragen leugenaars meer kansen bood om potentieel belastende informatie te vermijden, terwijl het stellen van gesloten vragen vaker leidde tot antwoorden die strijdig waren met het bewijs. Gesloten vragen bleken dus het effectiefst om het verschil in verklaring-bewijs consistentie tussen leugenaars en waarheidssprekers te vergroten.

Samenvatting verklaring-bewijs consistentie

Van alle vormen van consistentie die zijn besproken in dit hoofdstuk, zijn de resultaten voor verklaring-bewijs consistentie het duidelijkst: leugenaars leggen vaker verklaringen af die strijdig zijn met het bewijs dan waarheidssprekers.⁶⁶ De kans dat leugenaars uitspraken doen die strijdig zijn met het bewijs, wordt bovendien groter als verhoorders het bewijs pas laat in het verhoor of progressief gedurende het verhoor onthullen en als zij gesloten vragen stellen in plaats van open vragen.

Conclusie

Zijn verklaringen van leugenaars minder consistent dan die van personen die de waarheid spreken? Het antwoord op die vraag hangt af van de vorm van consistentie. Uit het onderzoek naar intraverklaring consistentie blijkt dat leugenaars binnen één verhoor gemiddeld vaker hun eerdere antwoorden tegenspreken dan waarheidssprekers.⁶⁷ In realistische verhoren komen tegenstrijdigheden echter zo weinig voor, dat die bevinding geen goede handvatten biedt voor het maken van een

65. Hartwig, Granhag, Strömwall, Vrij & Roos af Hjelmsäter (2011).

66. Clemens, Granhag & Strömwall (2011), Granhag, Rangmar & Strömwall (2015), Granhag, Strömwall, Willén & Hartwig (2013), Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2005), Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist (2006), Hartwig, Granhag, Strömwall, Vrij & Roos af Hjelmsäter (2011), Jordan, Hartwig, Wallace, Dawson & Xihani (2012), Luke, Dawson, Hartwig & Granhag (2014) en Sorochinski, Hartwig, Osborne, Wilkins, Marsh, Kazakov & Granhag (2014).

67. Walczyk, Mahoney, Doverspike & Griffith-Ross (2009) en Walczyk, Griffith, Yates, Visconte, Simoneaux & Harris (2012).

onderscheid tussen leugenaars en waarheidssprekers.⁶⁸ Onderzoek naar interverklaring consistentie laat zien dat het onderscheid tussen leugenaars en waarheidssprekers evenmin kan worden gemaakt op basis van de mate van overlap tussen meerdere verklaringen van dezelfde persoon.⁶⁹ Ook het onderzoek naar interpersoonlijke consistentie onthulde nauwelijks verschillen tussen groepen verdachten die logen en groepen die de waarheid spraken.⁷⁰ Als er al verschillen werden gevonden, was het dat liegende verdachten hun verhalen juist beter op elkaar hadden afgestemd dan waarheidssprekers.⁷¹ De enige vorm van consistentie waarop leugenaars consequent slechter scoren dan waarheidssprekers, is verklaring-bewijs consistentie. Verklaringen van verdachten die liegen, zijn significant vaker strijdig met het bewijs dan verklaringen van verdachten die de waarheid spreken.⁷²

Onderzoekers hebben een aantal verhoormethoden ontwikkeld om verschillen in consistentie tussen leugenaars en waarheidssprekers te vergroten. Wanneer de verhoorder een vraag stelt die de verdachte niet had verwacht, die de cognitieve belasting verhoogt of die een andere manier van rapporteren vergt (bijvoorbeeld tekenen of vertellen in omgekeerde volgorde), spreken liegende verdachten zichzelf en elkaar vaker tegen.⁷³ Dat effect werd gevonden voor alle vormen van consistentie die werden onderzocht met die verhoormethoden (intraverklaring, interverklaring en interpersoonlijk). Het enige nadeel van onverwachte vragen is dat het de interverklaring consistentie van waarheidssprekers eveneens kan verminderen, waardoor het niet altijd effectief is in het vergroten van verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers.⁷⁴ Een tweede soort verhoormethoden die verschillen tussen leugenaars en waarheidssprekers vergroot, is gebaseerd op Hartwig en Granhags

-
68. Granhag & Strömwall (2002), Granhag, Strömwall & Jonsson (2003), Odinet, Memon, La Rooy & Millen (2013) en Odinet, Wolters & Van Giezen (2013).
 69. Granhag & Strömwall (2002), Granhag, Strömwall & Jonsson (2003) en Knieps, Granhag & Vrij (2013).
 70. Sooniste, Granhag, Strömwall & Vrij (2016) en Vrij, Leal, Granhag, Mann, Fisher, Hillman & Sperry (2009).
 71. Granhag, Strömwall & Jonsson (2003) en Wagenaar & Dalderop (1994).
 72. Clemens, Granhag & Strömwall (2011), Granhag, Rangmar & Strömwall (2015), Granhag, Strömwall, Willén & Hartwig (2013), Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2005), Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist (2006), Hartwig, Granhag, Strömwall, Vrij & Roos af Hjelmsäter (2011), Jordan, Hartwig, Wallace, Dawson & Xihani (2012), Luke, Dawson, Hartwig & Granhag (2014) en Sorochinski, Hartwig, Osborne, Wilkins, Marsh, Kazakov & Granhag (2014).
 73. Leins, Fisher, Vrij, Leal & Mann (2011), Leins, Fisher & Vrij (2012), Sooniste, Granhag, Strömwall & Vrij (2016), Vrij, Leal, Granhag, Mann, Fisher, Hillman & Sperry (2009) en Vrij, Leal, Mann & Fisher (2012).
 74. Granhag, Mac Giolla, Sooniste, Strömwall & Liu-Jönsson (2016) en Mac Giolla & Granhag (2014). Maar zie Leins, Fisher & Vrij (2012).

*Strategisch Gebruik van Bewijs-model.*⁷⁵ Als er bewijs beschikbaar is in een zaak, zoals vingerafdrukken of camerabeelden, is het belangrijk om dat niet meteen aan het begin van het verhoor te onthullen.⁷⁶ Door het bewijs progressief of tegen het einde van het verhoor pas prijs te geven, wordt de kans groter dat een liegende verdachte tijdens het verhoor verklaringen aflegt die strijdig zijn met dat bewijs.

Op basis van de literatuur kunnen we concluderen dat er nauwelijks verschillen zijn tussen leugenaars en waarheidssprekers in de mate van consistentie van hun verklaringen, met uitzondering van verklaring-bewijs consistentie. Maar zelfs als leugenaars en waarheidssprekers gemiddeld wél significant van elkaar verschillen, bijvoorbeeld na het toepassen van een bepaalde verhoormethode, dan is die informatie nog niet direct bruikbaar voor beslissingen over individuele gevallen.⁷⁷ De constatering dat leugenaars zichzelf gemiddeld vaker tegenspreken binnen één verklaring dan waarheidssprekers, betekent nog niet dat we op basis van tegenstrijdigheden in een verklaring kunnen concluderen dat een verdachte of getuige liegt. De aanwezigheid van tegenstrijdigheden kan wellicht dienen als een aanwijzing die duidt op leugenachtigheid, maar uit de analyse van Vredevelde en collega's bleek dat de diagnostische waarde van die aanwijzing relatief laag is – tussen de 4 en 8, terwijl een goed uitgevoerde Oslo-confrontatie (*line-up*) bijvoorbeeld al een diagnostische waarde van rond de 15 heeft.⁷⁸

Een ander probleem met de generaliseerbaarheid van onderzoeksbevindingen naar de alledaagse praktijk is dat het onderzoek meestal wordt uitgevoerd met studenten voor wie liegen tijdens deelname aan een experiment geen serieuze consequenties heeft.⁷⁹ Het is derhalve de vraag of zij hetzelfde gedrag vertonen als echte verdachten en getuigen die verklaringen afleggen over daadwerkelijk gepleegde misdrijven.

75. Zie bijvoorbeeld Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2005) en Granhag, Strömwall, Willén & Hartwig (2013).

76. Clemens, Granhag & Strömwall (2011), Granhag, Rangmar & Strömwall (2015), Granhag, Strömwall, Willén & Hartwig (2013), Hartwig, Granhag, Strömwall & Vrij (2005), Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist (2006), Hartwig, Granhag, Strömwall, Vrij & Roos af Hjelmsäter (2011), Jordan, Hartwig, Wallace, Dawson & Xihani (2012), Luke, Dawson, Hartwig & Granhag (2014) en Sorochinski, Hartwig, Osborne, Wilkins, Marsh, Kazakov & Granhag (2014).

77. Zie daarover ook Faigman (2010) en Van Koppen (2012).

78. Zie Vredevelde, Van Koppen & Granhag (2014) voor de volledige analyse. Zie over diagnostische waarden ook hoofdstuk 20 in dit boek, Wagenaar (2005), Wagenaar, Van Koppen & Crombag (1993) en Wagenaar & Van der Schrier (1996).

79. Uit de meta-analyse van Hartwig & Bond (2014) bleek dat leugens in realistischere situaties niet makkelijker of moeilijker zijn te detecteren, maar het is niet duidelijk of die situaties leiden tot andere aanwijzingen die duiden op leugens, zoals verschillen in consistentie. Zie ook Porter & Ten Brinke (2010).

Een derde probleem is dat de verhouding van schuldige en onschuldige verdachten in het echt veel schever is dan de 50/50-verhouding die vrijwel altijd in onderzoeken wordt gehanteerd. In de praktijk heeft de politie normaal gesproken goede redenen om iemand te verhoren. Derhalve is de meerderheid van de verdachten die wordt verhoord, waarschijnlijk schuldig.⁸⁰ Als een verhoorder dan de regel hanteert dat iedere verdachte die ontkent, liegt, dan zal hij het meestal bij het rechte eind hebben. Die logica gaat echter niet op wanneer de helft van de verdachten onschuldig is, zoals het geval is in de meeste onderzoeken naar leugendetectie.

De onderzoeksresultaten over het verband tussen liegen en inconsistentie hebben dus een beperkte praktische waarde. Toch zijn ze nuttig, omdat ze de mythe ontmaskeren dat verdachten die de waarheid spreken, consistentere zijn dan verdachten die liegen.⁸¹ In sommige gevallen is die populaire opvatting waar (bijvoorbeeld voor verklaring-bewijs consistentie), maar in andere gevallen is het tegenovergestelde waar (bijvoorbeeld voor interpersoonlijke consistentie). Het is daarom onjuist om de verschillende vormen van consistentie over één kam te scheren. Door onderscheid te maken tussen intraverklaring, interverklaring, interpersoonlijke en verklaring-bewijs consistentie kunnen we het ingewikkelde verband tussen liegen en inconsistentie beter begrijpen en kunnen we juristen, politie en burgers beter informeren, zodat zij zich niet schuldig maken aan het leggen van verbanden die er niet zijn.⁸² Op basis van naïeve opvattingen kan een inconsistente maar oprechte verklaring worden bestempeld als een leugen, terwijl een consistente maar leugenachtige verklaring kan worden geloofd. In sommige gevallen kunnen dergelijke foute conclusies zelfs leiden tot de vrijspraak van een schuldige verdachte of de veroordeling van een onschuldige verdachte.

Aanbevolen literatuur

- Fisher, R.P., A. Vrij & D.A. Leins (2013) Does testimonial inconsistency indicate memory inaccuracy and deception? Beliefs, empirical research, and theory. In: B.S. Cooper, D. Griesel & M. Ternes (red.), *Applied issues in investigative interviewing, eyewitness memory, and credibility assessment*. New York, NY: Springer.
- Granhag, P.A. & L.A. Strömwall (2000) Deception detection: Examining the consistency heuristic. In: C.M. Breur, M.M. Kommer, J.F. Nijboer & J.M. Reintjes

80. Zie ook Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1992), Van Koppen (2012) en Van Koppen & Malsch (2008).

81. Brewer, Potter, Fisher, Bond & Luszcz (1999), Granhag & Strömwall (2000), Greuel (1992), Potter & Brewer (1999) en Strömwall & Granhag (2003).

82. Zie ook Fisher, Brewer & Mitchell (2009) over de consequenties van populaire opvattingen over consistentie in de rechtszaal.

(red.), *New trends in criminal investigation and evidence* (Vol. 2, pp. 309-321).
Antwerpen: Intersentia.

Vredeveldt, A., P.J. van Koppen & P.A. Granhag (2014) The inconsistent suspect: A systematic review of consistency in truth tellers and liars. In: R. Bull (red.), *Investigative interviewing* (pp. 183-207). London: Springer.

Vrij, A. & P.A. Granhag (2012) Eliciting cues to deception and truth: What matters are the questions asked. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 1, 110-117.

DRAFT